

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

ЗЕЛІНСЬКА МАРІЯ ЗЕНОНІВНА

УДК 811.162.1'27'282'373'246.2(477.8)-053.6/.8-047.22

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МОЛОДИХ НОСІЇВ
ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Спеціальність 10.02.03 – слов'янські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі польської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, професор
Кравчук Алла Миколаївна, завідувач
кафедри польської філології Львівського
національного університету ім. Івана Франка.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Войцева Олена Андріївна, завідувач
кафедри слов'янської філології Одеського
національного університету ім. І. І. Мечникова;

кандидат філологічних наук
Ніколаєнко Лариса Іванівна,
старший науковий співробітник відділу слов'янських
мов Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України.

Захист відбудеться „15” травня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4) та на офіційному сайті установи (www.inmo.org.ua/svr/anons-zaxistiv.html).

Автореферат розіслано „10” квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Польська мова, яка функціонує поза межами сучасної Польщі, є сьогодні предметом активних наукових зацікавлень. Як рідна для представників полонійних середовищ, вона розвивається в умовах білінгвізму, а інколи й полілінгвізму, а тому має свої фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексико-стилістичні особливості порівняно із загальнопольською (літературною) мовою.

У польській мові т. зв. східного пограниччя (пол. *kresy*) розрізняють два варіанти: північно-східний і південно-східний.

У науковій літературі різнобічно представлено особливості функціонування польської мови північно-східного пограниччя: досліджено суспільно-історичні передумови її формування (З. Саваневська-Мохова, Г. Турська та ін.), особливості всіх мовних рівнів (К. Гебен, А. І. Грек-Пабісова, А. Зелінська, Г. Карась, З. Курцова, І. Маринякова, І. Масойць, Й. Мендельська, Я. Рігер, Е. Смулкова та ін.), зокрема на матеріалі польськомовних періодичних видань в Литві (Т. Броніцька, Й. Йоахімяк, Й. Мендельська та ін.). З'ясовано соціолінгвістичні передумови мовлення молоді польського походження в Литві (К. Гебен, М. Давлевіч, Г. Карась, І. Масойць, Г. Соколовська та ін.).

Стан південного варіанта польського мовлення мешканців східного пограниччя кінця XIX – першої половини XX ст. дослідили В. Гаргалья, С. Грабець, К. Дейна, І. Зайфферт-Наука, З. Курцова, Т. Лер-Сплавінський, П. Паріяк та ін. Польське мовлення автохтонних середовищ на території Радянського Союзу, зокрема й в Україні, вивчав білоруський дослідник В. Веренич. Соціолінгвістичні чинники та структурно-семантичні особливості мовлення носіїв польської мови Львівської, Тернопільської, Хмельницької та Житомирської областей проаналізував Я. Рігер; результати діалектологічних експедицій під керівництвом ученого представлені в численних публікаціях. Особливості польського мовлення жителів сучасного Львова дослідили Б. Пацан, Е. Смулкова, Г. Сойка-Машталєж, а окремих місцевостей Львівської області – А. Буриш, Е. Дзенгель, А. Костецька-Садова та ін.; А. Шульган проаналізувала мовлення носіїв польської мови м. Кременця Тернопільської обл. Специфіку польського мовлення мешканців здебільшого сільських місцевостей Хмельницької області висвітлено в працях Н. Ананьєвої, Е. Дзенгель, А. Кравчик, М. Оголенко (Юревич), І. Цехош, Л. Янушевської та ін. Особливості функціонування польської мови на Житомирщині представили С. Рудницький, Г. Тимбровська та ін. Н. Поплавська і І. Цехош зосередили увагу на польському мовленні мешканців Києва, а О. Лазаренко – Київської області, А. Кравчик і О. Остапчук – Вінницької, А. Швець – міста Дніпродзержинська Дніпропетровської обл. Польське мовлення жителів Донецької та Запорізької областей, з урахуванням суспільно-історичних передумов і національно-культурного тла, а також мешканців Буковини проаналізувала Г. Красовська.

Найдетальніше вивчено на сьогодні мовлення найстаршого покоління носіїв південно-східного варіанта польської мови. Проблеми польсько-українських мовних контактів в історичному аспекті досліджено в працях Ю. Костя та

М. Лесіва, синтаксичні особливості польського писемного мовлення полоноцентричних спільнот України на матеріалі польськомовної преси – в дисертації О. Огорілко, специфіку мовленнєвого етикету носіїв польської мови в Україні – в публікаціях А. Кравчук.

Аналіз учнівського мовлення, а зокрема орфографічних і граматичних відхилень від норми в мовленні учнів львівських шкіл станом на початок ХХ ст., містять праці Р. Кубінського та Я. Яніва. Проблеми національної ідентифікації молоді польського походження, яка проживає в Самборі Львівської обл. та Гречанах Хмельницької обл., висвітлено в публікаціях Е. Дзенгель. У статті А. Костецької-Садової проаналізовано деякі особливості лексичного складу польського мовлення молодих білінгвів м. Мостиська та його околиць Львівської обл. А. Швець представила окремі відмінності від загальнопольської норми на фонетико-фонологічному рівні в мовленні молодих мешканців Дніпродзержинська. Граматичні особливості мовлення учнів загальноосвітніх шкіл з польською мовою навчання в Україні дослідила Л. Король. На значному корпусі текстів молодих осіб польського походження ґрунтуються праці Є. Ковалевського про відхилення від загальнопольської норми в польській мові в Україні. Однак досі бракує комплексного дослідження, присвяченого цілісному аналізу польського мовлення молоді, що проживає в сучасній Україні.

Отже, **актуальність** дисертації обумовлює потреба всебічного дослідження ще мало вивченого сегмента польської мови поза межами Польщі – в Україні, а також те, що саме молоде покоління в майбутньому визначатиме перспективи функціонування польської мови – як мови однієї з найчисельніших національних меншин – на теренах України.

Аналізуючи польську мову за межами Польщі, зокрема й на території східного пограниччя, дослідники змушені розв'язувати питання термінологічного окреслення досліджуваного об'єкта. У науковій літературі функціонують різні – ширші та вужчі за обсягом – терміни на позначення мовлення польських спільнот сучасної України: „кресова польська мова”, „південно-кресова польська мова”, „кресовий діалект”, „південно-кресовий діалект”, „периферійний діалект”, „регіональна польська мова”, „культурний діалект”, „міський діалект”, „міський говір”, „південно-кресовий міський говір”, „південно-кресові народні говірки”, „успадкована мова” тощо. У дисертації польську мову, яка функціонує на території сучасної України, називаємо південно-східним варіантом (чи різновидом) польського периферійного діалекту або польським мовленням носіїв польської мови південно-східного пограниччя.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі польської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка. Проблематика дослідження відповідає науковій темі кафедри „Актуальні проблеми польської філології в Україні: дослідницька проблематика і методика викладання” (номер державної реєстрації 0115U003727). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради

Львівського національного університету ім. Івана Франка (протокол № 16/9 від 25 вересня 2013 р.).

Мета дослідження – з'ясувати, наскільки відхилення від загальнопольської норми в польському мовленні молоді західних областей України та соціолінгвістичні чинники його функціонування позначаються на комунікативній компетенції носіїв.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати поняття комунікативної компетенції та її структурну організацію, визначити поняття комунікативної невдачі;
- 2) окреслити методологію дослідження комунікативної компетенції в конкретних соціолінгвістичних умовах;
- 3) проаналізувати соціолінгвістичні чинники функціонування польського мовлення його молодих носіїв у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях;
- 4) виділити в досліджуваному мовленні відхилення від загальнопольської („зразкової” і „ужиткової”) норми граматичного (словозмінного і синтаксичного), лексичного характеру, а також у сфері мовленнєвого етикету і з'ясувати, котрі відхилення можуть впливати на успішність перебігу комунікації;
- 5) з'ясувати інтерферентний вплив української мови на мовно-комунікативну поведінку польськомовної молоді в Україні;
- 6) вивчити ширше тло досліджуваних мовних явищ: їхні історичні передумови (від кінця XIX ст.) та ступінь відповідності виявлених відхилень диференційним ознакам: сучасного полонійного мовлення в інших регіонах України; польського мовлення осіб, які вивчають мову як іноземну; мовлення носіїв північно-східного різновиду польської мови.

Об'єктом дослідження є польське мовлення молоді Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей сучасної України.

Предмет дослідження – особливі, відмінні на тлі загальнопольської мовної норми, елементи мовлення молодих носіїв польської мови.

Матеріал дослідження становлять 8602 одиниці – приклади відхилень від граматичної і лексичної норм загальнопольської мови та у сфері мовленнєвого етикету, які було виділено в усному і писемному мовленні учнівської молоді віком від 14 до 17 років, яка декларує польське походження.

Джерельною базою дисертації є усні і писемні польськомовні тексти молодих осіб. Сучасну польську мову в Україні, що функціонує в умовах постійного контакту з українською, досліджуємо на матеріалі мовлення молоді, яка народилася в незалежній українській державі і на сьогодні вдосконалює польську мову в позашкільних навчальних закладах – польських суботніх / недільних школах при українських загальноосвітніх школах, товариствах польської культури або римо-католицьких парафіях. Дослідженням охоплено 17 позашкільних навчальних закладів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, де вивчають польську мову. Це десять осередків, які функціонують у містах Львівської області: Дрогобич, Борислав, Трускавець,

Стрий, Самбір, Золочів, Новий Розділ, Судова Вишня, Яворів і Жидачів, чотири – в містах Івано-Франківської: Коломия, Болехів, Долина та Калуш, а також три школи Тернопільської області – в місті Чортків, селі Старій Скілат та селищі міського типу Підволочиськ. Усні висловлювання були сформульовані в різноманітних комунікативних ситуаціях у межах локальної польськомовної спільноти та поза нею – у спілкуванні з носіями польської мови в Польщі. Зразки писемного мовлення походять із самостійно створених учнями текстів та з їхніх відповідей на питання спеціально підготовленої анкети (загалом 528 респондентів), у якій було запропоновано висловитися в певних комунікативних ситуаціях. Загалом проаналізовано близько 30 000 усних і писемних учнівських висловлювань. Аналіз соціолінгвістичних параметрів досліджуваного мовлення базується на відповідях молоді на запитання анкети соціолінгвістичного характеру (загалом 453 особи).

Методи дослідження. З метою збору дослідницького матеріалу застосовано методи польового дослідження, насамперед вивчення документальних джерел та два види анкетування. У процесі дослідження застосовано прийом спостереження. Виокремлення в аналізованому мовленні відхилень від загальнопольської норми і виявлення прикладів інтерференції базувалося на зіставному методі. За допомогою порівняльно-історичного методу простежено функціонування виділених особливостей упродовж тривалого часу (від кінця ХІХ ст.). У процесі аналізу відхилень від норми застосовано описово-аналітичний метод. Кількісні параметри досліджуваного матеріалу визначено за допомогою прийому кількісних підрахунків.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше визначено соціолінгвістичні передумови функціонування мовлення молоді польського походження Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей та з'ясовано її комунікативну польськомовну компетенцію. Дослідження проведено в ракурсі подвійної проблематики: конкретно-мовної – як предмет польської діалектології і лінгвогеографії та контактологічної – з урахуванням польсько-української інтерференції. Характерні для польського мовлення представників молодого покоління граматичні, лексичні та етикетні відхилення від загальнопольської норми вперше проаналізовано на двох рівнях – „зразковому” й „ужитковому”. Визначено відхилення, які можуть бути причиною комунікативних невдач у спілкуванні в локальному польськомовному середовищі і поза ним. Проекція аналізованого матеріалу на історичне і ареальне мовне тло дала змогу виділити характерологічні риси не лише південно-східного варіанта польського периферійного діалекту, а й східного пограниччя загалом.

Теоретична цінність роботи. Теоретичний матеріал дисертації цінний для лінгвістичної полоністики, загальної теорії мови, зокрема для теорії мовних контактів, для вивчення проблеми білінгвізму, лінгвопрагматики, соціолінгвістики, лінгвістичної географії, загальної діалектології та девіатології.

Практична цінність роботи. Зібраний матеріал може бути використаний при викладанні навчальних курсів: „Культура польської мови”, „Порівняльна

типологія слов'янських мов”, „Польська діалектологія”, „Методика викладання польської мови”, при написанні посібників і підручників з польської мови, методичних рекомендацій щодо викладання польської мови в Україні. Методи збору і класифікації матеріалу, а також опрацьовані анкети можуть бути поширені в інших областях України, що дало б змогу визначити рівень комунікативної компетенції молодих носіїв польської мови в ширшому ареалі.

Особистий внесок здобувача. Збір дослідницького матеріалу, його класифікацію та аналіз здійснено здобувачем самостійно. Усі публікації з теми дисертації – одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на розширеному засіданні кафедри польської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка. Результати досліджень апробовано на 27 конференціях і семінарах:

– звітних конференціях кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2010, 2011);

– всеукраїнських наукових форумах: VII Всеукраїнський соціолінгвістичний семінар (Львів, 2010); Всеукраїнська науково-методична Інтернет-конференція „Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти” (Луцьк, 2014); Всеукраїнська наукова конференція на пошану професора Клавдія Олександровича Яскевича (до 90-річчя від дня народження) „Славістика кризь призму класичної та новітньої філологічної парадигми” (Дрогобич, 2014);

– міжнародних конференціях в Україні: XVIII–XXII та XXIV Міжнародні славістичні колоквиуми (Львів, 2009–2013; 2016); X Міжнародні славістичні читання, присвячені пам'яті академіка Л. А. Булаховського (Київ, 2010); XIX, XX Міжнародні наукові конференції „Мова і культура” імені проф. Сергія Бураго (Київ, 2010–2011); Міжнародна наукова конференція „Польсько-український бюлетень”: європейська традиція діалогу культур (Київ, 2010); Міжнародна наукова конференція з нагоди десятиліття кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка „Польська мова і полоністика у східній Європі: минуле і сучасність” (Львів, 2014); Міжнародна інтердисциплінарна наукова конференція з нагоди 15-ліття заснування кафедри полоністики „Традиція – сучасність пограниччя: письменство, освіта, історія” (Київ–Умань, 2015); Міжнародна наукова конференція „Полоністика у XXI столітті: між локальним і глобальним. До 190-річчя польської філології у Львівському університеті” (Львів, 2016);

– закордонних конференціях: в Польщі – „Edukacja polonistyczna w dobie kultury masowej – polisensorycznej” (Жешів, 2009); „Pomiędzy językami Europy Środkowo-Wschodniej” (Познань, 2011); „Kresy – wspólne dziedzictwo (w aspekcie językowo-kulturowym)” (Вроцлав, 2011); „Polonistyka w Europie. Kierunki i perspektywy rozwoju” (Жешів, 2012); „Integracja wczoraj i dziś” (Жешів, 2012), Литві – „Tożsamość na styku kultur” (Вільнюс, 2010), Білорусі – „Pogranicze w perspektywie językowej, historycznej i kulturowej” (Мінськ, 2010);

– світових конгресах полоністики в Польщі: V Конгрес закордонної полоністики „Polonistyka wobec wyzwań współczesności” (Бжег – Ополе (Польща), 2012); VI Світовий конгрес полоністів „Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Konsepcje. Perspektywy” (Катовіце (Польща), 2016).

Публікації. Матеріали дисертації представлено у 20 статтях, 8 з яких опубліковано у виданнях, затверджених МОН України як фахові, 10 – у закордонних виданнях, 2 – у збірниках матеріалів конференцій, та у 2 тезах.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з яких 189 основного тексту. Список використаної літератури налічує 322 джерела.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її наукову новизну, окреслено мету і завдання роботи, визначено її теоретичну та практичну цінність, об’єкт і предмет дослідження, описано методи дослідження, матеріал та джерельну базу. Подано відомості про апробацію результатів дослідження і структуру дисертації.

У першому розділі **„Теоретичні й методологічні аспекти дослідження комунікативної компетенції польськомовної молоді в Україні”** проаналізовано поняття комунікативної компетенції і її структуру, явище комунікативної невдачі та методологічні засади і теоретичну джерельну базу дослідження комунікативної компетенції польськомовної молоді в Україні.

Аналіз наукової літератури свідчить про можливість різноманітних підходів до трактування поняття комунікативної компетенції та її структури, що зумовлене насамперед складністю і неоднозначністю предмета дослідження. Існують і розбіжності у термінах. Ідеться, зокрема, про можливість уживання термінів „комунікативна компетенція”, „соціолінгвістична компетенція”, „прагматична компетенція” чи „(мовні) комунікативні навички” на позначення того самого явища. Однак, незважаючи на розбіжності в розумінні терміна „комунікативна компетенція” в українській та зарубіжній науковій літературі, можна виділити характерну рису, яка об’єднує різні підходи до трактування цього поняття: здатність ефективного спілкування в різних комунікативних ситуаціях, що можливе завдяки знанням комунікантів, їхнім умінням чи навичкам або ж сукупності всіх цих елементів. У такому сенсі комунікативну компетенцію розмішують на найвищому щаблі в ієрархії компетенцій, і до її складу входить низка інших різновидів-компетенцій: мовна, лінгвістична (яку деколи ототожнюють з мовною), мовленнєва, соціокультурна, соціолінгвістична, прагматична, дискурсивна, ілюктивна, стратегічна, предметна тощо. У дисертації комунікативну компетенцію розуміємо як сукупність знань, умінь і навичок ефективного використання мовного коду в різноманітних комунікативних ситуаціях. У структурі комунікативної компетенції виділяємо мовну, соціолінгвістичну, соціокультурну, дискурсивну та прагматичну компетенції. Мовну компетенцію розуміємо як знання

комунікантами мовного коду (на всіх мовних рівнях) та вміння і навички його застосування в комунікації.

Соціолінгвістичну і прагматичну компетенції розглядаємо не як рівнозначні поняття комунікативної компетенції, а як її складові. Соціолінгвістична компетенція зводиться до побудови висловлювань відповідно до ситуативного контексту, в якому відбувається спілкування. Соціокультурна натомість полягає у врахуванні національно-культурної специфіки лінгвокультурної спільноти, мовою якої відбувається спілкування. Дискурсивну компетенцію розуміємо як формулювання і розуміння різного типу дискурсів з урахуванням комунікативної ситуації. Володіння прагматичною компетенцією – це використання комунікантами правил, максим і конвенцій спілкування. Описані в науковій літературі моделі комунікативної компетенції відображають складність цього багатокомпонентного поняття, до розуміння якого слід підходити комплексно.

Рівень сформованості комунікативної компетенції комунікантів є вирішальним чинником реалізації адресантом поставленої комунікативної мети та досягнення безперешкодного взаємопорозуміння і – тим самим – успішності комунікації. Аналіз наукових підходів до розуміння понять, які окреслюють услякого роду труднощі, ускладнення, непорозуміння, що виникають у процесі комунікації, свідчить про певні термінологічні розбіжності (порівн. „комунікативна невдача”, „комунікативна девіація”, „комунікативний ляпсус”, „комунікативний збій”, „комунікативний шум”, „комунікативний провал” тощо). Термін „комунікативна невдача” вчені зазвичай використовують на позначення повного або часткового непорозуміння між комунікантами, спричиненого різними чинниками. З комунікативними невдачами можуть інколи ототожнювати або відрізнити від них (на основі ознаки більшого ступеня комунікативної небезпеки) комунікативні девіації. Комунікативними невдачами вважаємо особливості (з урахуванням їхніх перлокутивних наслідків), пов’язані з мовною чи – ширше – комунікативною компетенцією учасників (адресанта і адресата) вербальної комунікації.

Досліджуючи комунікативну компетенцію молоді, використовуємо засади системно-структурної та функціонально-комунікативної парадигм. Охоплюємо спектр комунікативних ситуацій, у яких можна з’ясувати використання мови респондентами в усній або писемній формі у взаємодії з різними адресатами. В оцінці висловлювань керуємося такими критеріями, як їхня адекватність до комунікативної ситуації, зрозумілість та побудова на мовно-комунікативному рівні відповідно до загальнопольських норм.

З метою збору репрезентативної кількості матеріалу і забезпечення об’єктивності дослідження використано комплекс методів. Провідним в аналізі є описово-аналітичний метод. У ході вивчення комунікативної компетенції польськокомовної молоді застосовано методи польового дослідження, передусім: вивчення документальних джерел (даних перепису населення, інформаційних довідників тощо), опитування, зокрема анкетування (двох типів) і неформальне інтерв’ю (індивідуальне і групове), а також спостереження (включене і

невключене). Зібраний за допомогою методу польового дослідження диференційний на тлі загальнопольської „зразкової” і „ужиткової” норм мовний матеріал виділено в результаті застосування зіставного методу, який слугував також для виявлення інтерферентних українських (чи рідше – російських) елементів. На основі контекстуального аналізу виділено елементи, текстова сполучуваність яких не відповідає загальнопольським нормам. Порівняльно-історичний метод дає змогу простежити існування або, навпаки, відсутність окремих, виділених нами у досліджуваному мовленні, відхилень від загальнопольської мови у діахронічному розрізі. У праці представлено кількісні показники кожного типу зафіксованих мовних особливостей. Результати, отримані шляхом анкетування, дають змогу спроектувати висловлювання молоді на автентичні комунікативні ситуації і виділити потенційні зони ризику, які можуть бути причиною комунікативних невдач.

При аналізі зафіксованих відхилень від нормативної польської мови простежуємо, чи виділені особливості функціонують у загальнопольській мові. Нормативною джерельною базою слугували сучасні польські лексикографічні праці: „Великий словник польської мови” за ред. А. Марковського, „Інший словник польської мови” за ред. М. Банька, „Універсальний словник польської мови” за ред. С. Дубіша та інші лексикографічні й наукові джерела. Функціонування певного аналізованого явища на ранішому етапі (пол. XX ст.) розвитку польської мови засвідчують старші лексикографічні праці: „Словник польської мови” за ред. В. Дорошевського, „Словник польської мови” за ред. М. Шимчака, „Словник правильної польської мови” за ред. В. Дорошевського, Г. Курковської, „Словник правильної польської мови” за ред. С. Шобера. Джерелами, у яких представлено опис стану і характерних рис досліджуваного різновиду польської мови на теренах південно-східного пограниччя наприкінці XIX – на початку XX ст., слугували праці М. Бжезіної, Р. Кубінського, З. Курцовой, Т. Лера-Сплавінського, П. Париляка та Я. Яніва. У дослідженні використано кодифікаційні джерела української та російської мов, підручники і посібники.

У другому розділі **„Соціолінгвістичні параметри функціонування польського мовлення молоді у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях”** проаналізовано соціолінгвістичні чинники функціонування досліджуваного мовлення. З’ясовано сфери використання польського мовного коду в повсякденних комунікативних ситуаціях; рівень володіння польською мовою; доступ молодих носіїв польської мови до польськомовних ЗМІ і літератури; мотивацію вивчення чи вдосконалення польської мови та оцінку респондентами стану польської мови в Україні.

Отриманий методом анкетування матеріал дає змогу визначити соціолінгвістичну ситуацію щодо стану польської мови у трьох західноукраїнських областях. Національний склад, а зокрема належність до польської національної меншини членів сімей анкетованих (загалом 453 особи), представлений так: обоє батьків польської національності – 9% сімей, один з батьків – 37%, хтось із найстарших членів сім’ї (бабуся або дідусь) – 28%, обоє

представників найстаршого покоління – 6% і в 20% випадків молодь указує на польську національність прабабусі та / або прадідуся.

На основі висловлювань респондентів можемо стверджувати, що саме сім'я є найважливішим чинником у формуванні мовної і національної свідомості дитини. Важливу роль при цьому відіграють найстарші члени родини (бабуся та / або дідусь), адже передусім за їхнім посередництвом наймолодше покоління опановує мову, пізнає традиції та культуру польського народу: польською мовою з бабусею та / або дідусем спілкуються 39% молоді, українською – 38%, 18% респондентів використовують у спілкуванні з найстаршими членами сім'ї дві, інколи три мови (у 5% випадків немає відповіді). У спілкуванні з батьками домінує українська мова (72%), польську мову використовують у 10% сімей, натомість білінгвальні (полілінгвальні) контакти характерні для 18% молоді. Більшість анкетованих отримали знання мови від свого найближчого оточення (бабусі та / або дідуся – 37%, батьків (або одного з них) – 33%), в решті випадків польської мови навчав ксьондз чи оволодіння мовою відбувалося самостійно. Молодь вважає своїм обов'язком передати її наступним поколінням (99%). В Україні, як зрештою і в інших державах, у яких польська мова функціонує в домінуючому іншомовному оточенні, сфера її використання обмежена. Зміна комунікативної ситуації зумовлює перемикавання з одного мовного коду на інший. Щодня молодь спілкується здебільшого українською мовою. Спілкування ж польською відбувається найчастіше (перетин стовідсоткової межі тут і далі зумовлений можливістю вибору кількох варіантів відповідей) в позашкільному навчальному закладі (під час занять – 99%, під час перерв – 54%), костелі (75%) та вдома (49%). Саме школа (88%) і костел (78%), на думку більшості учнівської молоді, пропагують нормативну польську мову, яку варто наслідувати. 75% анкетованих вважають, що таким взірцем є також польські ЗМІ. Найчастіше молоді носії польської мови в Західній Україні мають доступ до польського телебачення (11% – систематично, 41,5% – часто), рідше читають польськомовну літературу та пресу (5% – систематично, 37% – часто) і небагато з них слухають польськомовні радіопрограми (2% – систематично, 10% – часто). Носієм правильної польської мови для 31% молоді є вчитель (директор) позашкільного навчального закладу, для 23% – ксьондз, значно рідше – бабуся та / або дідусь (18%) і бацьки (14%). Більша частина учнів позашкільних навчальних закладів (84%) усвідомлюють відмінності між польською мовою, яка функціонує на території України, і тією, якою спілкуються поляки з Польщі (молодь звертає увагу на різницю у вимові (73%), лексиці (52%), словозміні (44%), синтаксисі (40%) і словотворенні (31%)), і переконані, що слід підвищувати свій рівень володіння мовою, прагнути розмовляти правильно, поглиблювати свої знання, чим вони переважно і мотивували рішення стати учнями позашкільних навчальних закладів. 53% молодих носіїв польської мови обґрунтовують мету вивчення (чи вдосконалення) мови своїх предків бажанням здобувати вищу освіту і проживати в Республіці Польща. Незважаючи на те, що для більшості анкетованих (87%) польська мова, як вони вважають, є легкою, респонденти вказують на труднощі у формулюванні писемних польськомовних

висловлювань і опануванні орфографічних норм польської мови. Найвище молодь оцінює свої вміння і навички читання та розуміння на слух, слабше – говоріння. Загалом, половина анкетованих (49%) переконані, що поляки, які проживають в Україні, повинні між собою спілкуватися польською мовою, 22% молоді вважають, що польською і українською, а 9% – українською мовою.

У третьому розділі „**Мовно-комунікативні особливості граматичних форм у польському мовленні молоді**” проаналізовано відхилення від загальнопольської („зразкової” і „ужиткової”) норми граматичного (словозмінного і синтаксичного) характеру.¹ (загалом **4100** прикладів).

Мовлення носіїв польської мови, які проживають на території західноукраїнських областей, вирізняється низкою відхилень в **реалізації іменних граматичних категорій** – **46%** (від загальної кількості виділених особливостей граматичних форм). У 58% цього типу прикладів виділено диференційні на тлі нормативної польської мови способи реалізації **категорії роду і числа**. Переважна більшість аналізованих особливостей щодо категорії роду пов’язана з характерним для загальнопольської мови (і нетиповим для східнослов’янських) протиставленням чоловічо-особового роду нечоловічо-особовому. Відхилення простежуємо у формах чоловічо-особових іменників і залежних від них слів: *te nasze studenty* зам. *ci nasi studenci*; формах дієслів, узгоджених з нечоловічо-особовими іменниками: *samochody byli* зам. *były*; у формах знахідного відмінка множини нечоловічо-особових іменників: *tam koleżanek* зам. *koleżanki* і займенників: *znam ich [dziewczyzny]* зам. *je* та у формі займенника третьої особи множини: *oni [zeszyty]* зам. *one*. Під впливом родової належності українських відповідників відбувається зміна роду польських іменників чоловічого роду на жіночий рід і навпаки: *problema* зам. *problem*; *klasa* зам. *klasa* та нормативного середнього роду на чоловічий або жіночий рід: *ten technikum* зам. *to technikum*; *gimnazja* зам. *gimnazjum*. Особливості реалізації категорії числа полягають у вживанні форм однини польських іменників *pluralia tantum*: *powidło* зам. *powidła* і формально-граматичному узгодженні підмета, який окреслює пару осіб, з присудком: *państwo jest* зам. *sq*. Особливості реалізації **категорії відмінка** (42% від загальної кількості відхилень в реалізації іменних граматичних категорій) зафіксовано в закінченнях іменників в однині: *pokoja* зам. *pokoju*; *akademiku* зам. *akademika* (Р. в.), *nauczycielu* зам. *nauczycielowi* (Д. в.), *koleżanku* зам. *koleżankę*; *pani* зам. *panią* (З. в.), *ptakem* зам. *ptakiem* (О. в.) та *(na) pole* зам. *polu*; *(na) tablice* зам. *tablicy* (М. в.). Суперечне із загальнопольською морфологічною нормою закінчення трапляється і у формах множини: *ludzi* зам. *ludzie*; *rodzicy* зам. *rodzice*; *ziemi* зам. *ziemie*; *twarzy* зам. *twarze* (Н. в.), *lekarzów* зам. *lekarzy* (Р. в.), *kelneram* зам. *kelnerom* (Д. в.); *lekcji*

¹ Результати аналізу виділених у досліджуваному мовленні орфоепічних відхилень від загальнопольської норми представлено в статті: Зелінська М. З. Орфоепічні особливості польського мовлення молоді в Західній Україні / М. З. Зелінська // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – Москва : МАКС Пресс, 2017. – Вып. 55. – С. 98–107.

зам. *lekcje*; *podróży* зам. *podróże* (З. в.). В іменниках *pluralia tantum* вживання ненормативного закінчення фіксуємо у родовому, напр. *perfumów* зам. *perfum* і знахідному, напр. *gratulacji* зам. *gratulacje* відмінках. Відхилення від загальнопольської мови простежуємо в основі відмінкових форм іменників середнього роду на *-ę*. Їхня особливість полягає у вживанні невідповідного суфікса: *imienia* зам. *imiona* (Н. в.); *prosięt* зам. *prosiąt* (Р. в.) або ж його відсутності: *szczenia* зам. *szczenięta*. Virізняються на тлі нормативної польської мови також форми особових займенників *ja*, *ty* і *on* у родовому, давальному чи знахідному відмінках однини. 3-поміж двох варіантів їхніх відмінкових форм: неенклітичних і енклітичних у досліджуваному мовленні набувають поширення неенклітичні (наголошувані) форми: *jego* зам. *go*.

Відмінності від нормативної польської мови в реалізації **вербальних граматичних категорій** притаманні **28%** зафіксованих прикладів (від усіх виділених особливих форм на рівні граматики). З них 31,5% проявляється у способі вираження **категорії особи**: *My nie czytali tej książki* зам. *czytaliśmy*; *Byli w szkole* зам. *byliście*. Нехарактерні для загальнопольської мови **словозмінні часові форми** виділено у 52% дієслів минулого: *To on niosł* зам. *niósł wszystko*; *Oni też chcieli* зам. *chcieli jechać do Warszawy*, теперішнього і майбутнього простого часу²: *To ona sobie tylko tak marze* зам. *marzy*; *Ja zaraz sama odniosę* зам. *odniosę naszej nauczycielce*. 16,5% становлять особливості вираження **категорії способу**, зокрема умовного: *Ja musiałam by* зам. *musiałabym porozmawiać z mamą*; *Byłem bym* зам. *byłbym informatykiem*; *Oni chcielib* зам. *chcieliby iść o pierwszej* і наказового: *No to weźmij* зам. *weź jeszcze dla nas*.

У досліджуваному мовленні фіксуємо низку **синтаксичних відхилень** від нормативної польської мови – **26%** (від загальної кількості ненормативних граматичних форм). З них у **зв'язку керування** (57%) особливості проявляються у формах прямого і непрямого додатка. Іменник (або займенник) у функції **прямого додатка** приймає форму знахідного відмінка після дієслів, які в нормі керують родовим, напр. *nienawdzić*, *pilnować*, *sluchać* тощо: *Ja słucham polską muzykę*. Знахідний відмінок поширюється також на прямий додаток, який виступає після заперечних присудків: *Ja nie otrzymała prezent* і синтаксичних конструкцій *nie + wolno / trzeba / można / chcieć / musieć / móc / umieć + безособова форма дієслова*: *Nie mogą pić mineralną wodę*. У формах **непрямого додатка** виділяємо відмінні від нормативних відповідники загальнопольських применникових і безприменникових конструкцій. На ґрунті досліджуваного мовлення спостерігаємо вживання нехарактерного для загальнопольської мови применника, який може спричиняти появу ненормативної відмінкової форми залежного слова: *Można w kogoś* зам. *od kogoś pożyczyć*; *On się przyznał w tym* зам. *przyznał się do tego*. У деяких конструкціях применникове керування замінено безприменниковим: *Zadzwońię tobie* зам.

² Особливості реалізації майбутнього складеного часу (напр. *Ja będę czytałam na wuходnych*) в аналізованому мовленні трапляються лише зрідка, тому цих форм не беремо до уваги в кількісних підрахунках.

do siebie. Низка дієслів, які нормативно поєднуються із залежним словом синтетично, в аналізованому варіанті польської мови сполучаються аналітично: *Dobrze, że nie ukradli u niego* зам. *nie ukradli mi wszystkie pieniądze*; *Ja pojadę na autobusie* зам. *autobusem*. У сфері **синтаксичних зв'язків числівників** відхилення від загальнопольської мови (8% від усіх синтаксичних особливостей) простежуємо у формах дієслів, які поєднуються: 1) з кількісним числівником від двох до чотирьох і зі складеним числівником з останнім елементом *два, три* або *чотири* (нечоловічо-особова форма). У цьому випадку, згідно із синтаксичною нормою польської мови, дієслово повинно виступати у формі третьої особи множини, а не однини: *Jeszcze trzy dziewczynki pisze* зам. *piszą*; *Dwadzieścia dwie kserokopii tam chyba było* зам. *były*; 2) з кількісним числівником від п'яти і вище, а також зі складеним числівником з аналогічним кінцевим компонентом, який вимагає дієслова у формі третьої особи однини. У досліджуваному мовленні фіксуємо вживання присудка у формі множини: *W uniwersytecie nie jest już tak dużo nauki, może siedem czy osiem przedmiotów są* зам. *jest*; [...] *50 osób byli* зам. *było*; 3) з неозначеним числівником: у загальнопольській мові цей тип числівників сполучається з дієсловом-присудком в однині, а не множині, як у зафіксованих прикладах: *Dużo ludzi przejechali* зам. *przejechało*. Суперечить нормативній польській мові (у 9% висловлювань, яким притаманні певні особливості синтаксичного характеру) відмінкова форма **іменної частини іменного складеного присудка**, яка залежить від того, якою частиною мови виражена. У загальнопольській мові прикметник у функції іменної частини виступає, як правило, у називному відмінку. У зафіксованих польськомовних висловлюваннях прикметник набуває форми орудного відмінка: *Ale ona jest ładną* зам. *ładna*. Характерною особливістю **порядку слів у структурі речення** (12% від усіх виділених синтаксичних відхилень) в досліджуваному мовленні є тенденція до локалізації означення в препозиції замість постпозиції відносно іменника: *Chce wyuczyć doskonale polski język* зам. *język polski*. Серед особливих, притаманних аналізованому варіантові польської мови, рис виділяємо **структурні кальки** (14% від загальної кількості ненормативних синтаксичних конструкцій), які відображають синтаксичні взірці української мови. Іншомовні синтаксичні схеми простежуємо в конструкції *u kogoś jest coś*: *U mnie jest taka książka* зам. *Mam książkę, komuś potrzebne coś i komuś trzeba (robić) coś*; *Mnie potrzebny czas, żeby [...]* зам. *Potrzebuję czasu [...]*; *Nam jeszcze coś trzeba kupić* зам. *Musimy jeszcze coś kupić*. На тлі нормативної польської мови вирізняються назви установ, передусім навчальних закладів (шкіл), до складу яких входить порядковий числівник: *Ja chodzę do czwartej szkoły* зам. *szkoły numer cztery*.

У четвертому розділі „**Мовно-комунікативні особливості лексики й мовленнєвого етикету в польському мовленні молоді**” проаналізовано лексичні та мовленнєвоетикетні відхилення від нормативної польської мови (загалом **4502** приклади). З них особливості на **рівні лексики** притаманні **34,5%** одиниць. **Формально-семантичні запозичення**, тобто лексичні одиниці, перенесені з української мови (чи російської за посередництвом української

мови), які на ґрунті досліджуваного мовлення пройшли процес фонетичної і морфологічної адаптації до норм польської мови, становлять 32% (від усіх лексичних особливостей), напр.: *Mi też potrzebna strachowka* зам. *ubezpieczenie*; *Ja lubię katać się* зам. *jeździć na sankach*. 23% матеріалу (від загальної кількості виділених лексичних одиниць) – це **словотвірні запозичення** – лексеми, утворені за допомогою польських морфем, але за іншомовним словотвірним взірцем: *Przyjemno* зам. *przyjemnie jest poznać nowych ciekawych ludzi*; *To sprzedaj* зам. *przeznaczę, że [...]*. У 31% (від усіх аналізованих особливостей на рівні лексики) випадків фіксуємо **семантичні кальки** – лексичні одиниці, які належать до словникового складу загальнопольської мови, але в польському мовленні молоді вжиті в значеннях, притаманним їхнім формальним східнослов'янським відповідникам: *Nas już odpuścili* зам. *zwolnili*; *Niech same rozbiegają się* зам. *dochodzą do porozumienia, dogadują się*. Для 14% виділених контекстів характерні відхилення в **лексико-семантичній сполучуваності слів**, що виникають унаслідок наслідування відповідних українських словосполучень: *Ja jak był mały w pierwszym klasie, to przyjmował udział* зам. *brałem udział we wszystkich koncertach w szkole*; *To nasza nauczycielka wzięła dokumenty, żeby nam odkryć wizy* зам. *[...] złożyć dokumenty na wizy*.

Серед відхилень **мовно-етикетного характеру (65,5%** від сумарної кількості зафіксованих особливостей на рівні лексики й мовленнєвого етикету) виділяємо нетипові для нормативної польської мови способи звертання до адресата (34%), представлення (10%), привітання і побажання (26%), співчуття (6%), висловлення прохання (14%), а також пропозиції та відмови від пропозиції (10%).

У **звертанні** до одиничного адресата (коли між комунікантами несиметричні відносини) в аналізованому мовленні активно функціонує конструкція *pan / pani + ім'я*: *Pani Oksano, można już iść?* і дієслова у формі другої особи множини (із займенником *wy*): *Czy wy możecie dać nam książkę?* або *Pani Krystyno, wy też pojedziecie z nami?* зам. *Proszę pana / pani, czy pan / pani może / pojedzie [...]*. Форма другої особи множини домінує також у звертанні до множинного адресата, з яким мовець не є на *ti* зам. *panowie / panie / państwo + дієслово у формі третьої (другої) особи множини*: *Wy możecie zaczekać tu* [до двох учителів]. Адресативний зворот *pan / pani + ім'я, proszę pani / pana* або займенник *wy* у сполученні з відповідною формою дієслова фіксуємо, зокрема, у випадку, коли адресатом є особа на керівній посаді (напр. директор позашкільного навчального закладу, голова польського товариства та ін.): *Pani Krystyno, a czy w następną sobotę będą lekcje?* зам. *Pani dyrektor [...]*. У поодиноких випадках функцію звертання виконує конструкція на кшталт *Czy pani Wiktoria wie, że [...]*?

Загальнопольському мовно-комунікативному звичаю суперечить і вживання в адресативному звороті неіснуючих професійних титулів *pani nauczycielka* і *panie kelnerze (panie kelner)*: *Pani nauczycielko, ja już napisał*; *Panie kelner, proszę mi dać salatkę i sok pomarańczowy* зам. *Proszę pani / pana*. У досліджуваному мовленні у звертанні до священнослужителя засвідчуємо форми *proszę pana* і

panie księżu зам. *proszę księdza*, які порушують прийнятні в духовній спільноті етикетні норми.

Поширеним у польськомовних висловлюваннях молоді і водночас характерним для загальнопольського узусу, але ненормативним способом **представлення** є вживання після дієслова *nazywać się* лише імені мовця (без прізвища): *Nazywam się Ania* зам. *Mam na imię / jestem Ania* або *Nazywam się Ania + прізвище*. Іншою типовою для досліджуваного мовлення ознакою є послідовність *прізвище + ім'я* після дієслова *nazywam się* чи *jestem*: *Nazywam się Kowalski Artur* зам. *Nazywam się Artur Kowalski* та вживання перед іменем або іменем і прізвищем особи, яка представляється, займенників *pan / pani*: *Jestem pani Anna (Kowalska)* зам. *Jestem Anna (Kowalska)*.

У **вітальних конструкціях** з нагоди свят і т. ін. молоді носії польської мови в Україні надають перевагу дієслову *witać*: *Witam pani z Dniem Nauczyciela*, рідше – *pozdrawiać*: *Pozdrawiam z urodzinami* зам. *Wszystkiego najlepszego z okazji [...]* або *Z okazji [...] życzę (-ути) [...]*. Ці ж дієслова слугують для вираження радості з нагоди досягнень співрозмовника: *Witam ciebie!* [складений іспит] зам. *(Moje) gratulacje!*; *Gratuluje (-emu)*. Поширені кальки новорічних привітань *Z Nowym Rokiem*; *Z następującym Nowym Rokiem* зам. *Szczęśliwego Nowego Roku* або *Wszystkiego dobrego / najlepszego w Nowym Roku*. Нетиповою для загальнопольської мови є реакція на чхання іншої особи – *Bądź zdrow* зам. *Na zdrowie* або *Pomyślności*.

У висловлюваннях **співчуття** поширена конструкція з іменником *współczucie* у сполученні із займенником *moje (swoje)* і дієсловом *przyjąć*, а іноді – *wyrażać*: *Moje współczucie*; *Przyjmij moje współczucie*; *Wyrażam swoje współczucie* зам. *Współczuję / współczujemy (ci)* або *Składam (ci) / przyjmij wyrazy współczucia*. У поодиноких випадках трапляється іменник *kondolencje*: *Przyjmij moje kondolencji*.

Звертаючись до співрозмовника в офіційній комунікативній ситуації з певним **проханням**, досліджувані вживають здебільшого конструкцію *proszę mi + інфінітив*: *proszę mi (po)dać*: *Proszę mi dać bilet do Warszawy*; *Proszę mi podać salatkę grecką i herbatę* або *proszę pana / pani + інфінітив*: *Proszę pani dać mnie bilet do Warszawy* зам. *(Po)proszę + іменник / poproszę o [...]* чи *Proszę pana / pani, czy może / mógłby (mogłaby) pan (pani) + інфінітив*.

У досліджуваному мовленні натрапляємо на вираження **пропозиції** за допомогою наказової форми дієслова *dawać*: *dawaj / dawajcie + дієслово в першій особі множини майбутнього часу*: *Dawaj pójdziemy razem na spacer*, а також конструкції *proszę + безособова форма дієслова*: *Proszę pójść ze mną do kina* зам. напр.: *Idziemy / chodźmy / może pójdziemy / może poszlibyśmy / moglibyśmy się wybrać / (nie) chcesz pójść do kina?* **Відмову від пропозиції** молоді люди часто мотивують безпосередньо – їм не до вподоби частування чи вони не хочуть пригоститися: *Przepraszam. Ja nie lubię takie ciasto*; *Przepraszam ale ja nie chcę* зам. *Dziękuję, ale nie mogę / nie wolno mi jeść słodkiego*.

Відсутність сформульованих висловлювань у деяких запропонованих в анкетах комунікативних ситуаціях може бути зумовлена, як припускаємо,

невмінням респондентів належно на них відреагувати. Найбільше комунікативних труднощів виникло в ситуації з висловленням співчуття другові (10% відсутніх варіантів висловлювань) і замовленням послуги таксі (8%). Дещо менше респондентів не вписали жодного варіанта пропозиції зустрітися / піти в кіно (6%) та замовлення кімнати в готелі (4%). Зі сформульованим висловлюванням-запитанням, адресатом якого є перехожий, про дорогу до вказаного об'єкта не впоралися 3% опитуваних, і 2% не запропонували жодного способу відмови від пропозиції та налагодження першого контакту з ровесником з Польщі. У поодиноких випадках (по 1% анкетованих) немає жодних висловлювань у ситуаціях: привітання вчителя з нагоди його професійного свята; прохання до вчителя повторити сказане; зробити в кав'ярні замовлення; купити квиток у залізничній касі. Можна припустити, що труднощі з'являються передусім у тих комунікативних ситуаціях, у яких досліджувані досі не опинялися.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено поняття комунікативної компетенції і виявлено, наскільки відхилення від загальнопольської норми в польському мовленні молоді західних областей України та соціолінгвістичні параметри його функціонування позначаються на комунікативній компетенції носіїв.

Комунікативна компетенція досліджуваних осіб формується передусім у процесі соціалізації, під час їхньої взаємодії з представниками польської мовно-культурної спільноти (в Україні та Польщі), з польськомовної літератури, ЗМІ, а також у позашкільному навчальному закладі. Недостатній рівень комунікативної компетенції може, як свідчать дослідження, ставати причиною комунікативних невдач. В аналізі виділених відхилень від нормативної польської мови на різних рівнях увагу акцентовано на явищах, які можуть впливати на успішність перебігу комунікації. Окремі з них несуттєво утруднюють (сповільнюють) порозуміння і можуть бути відкориговані за допомогою додаткових запитань, деякі ж здатні призвести до припинення комунікації. Аналізуючи найтипівіші відхилення від загальнопольської норми на граматичному, лексичному рівнях, а також відхилення у сфері мовленнєвого етикету, з'ясовано, що найчисленніші (74% на тлі всіх виявлених) – особливості польського мовлення молоді, які не впливають на успішність комунікації. Зазвичай не створюють труднощів у розумінні висловлюваного виділені в праці диференційні елементи граматичного рівня, а також окремі етикетні конструкції, вжиті в ситуації, коли мовець представляється, висловлює співчуття, прохання, пропозицію і відмову від неї. Поширеними в досліджуваному мовленні і водночас комунікативно небезпечними відхиленнями від загальнопольської норми є особливості реалізації категорії роду, передусім пов'язані з опозицією чоловічо-особовий~нечоловічо-особовий рід, а також диференційні явища на рівні лексики та мовленнєвого етикету, напр. у ситуації звертання до адресата, привітання і побажання. Комунікативну загрозу в певних ситуаціях можуть нести нетипові для нормативної польської

мови елементи реалізації категорії особи й окремі типи синтаксичних структур, напр. прийменникові конструкції. Загалом відхилення від загальнопольської норми, які можуть призвести до курйозних непорозумінь, послабити успішність комунікації, сповільнити порозуміння чи вимагати постановки додаткових запитань з метою уточнення інформації, становлять в аналізованому матеріалі 26%. В окремих випадках виявлені особливості можуть лише незначною мірою сповільнити процес комунікації, інколи ж – загалом унеможливають її успішність.

Зіставлення всіх диференційних елементів досліджуваного мовлення з їхніми українськими (російськими) відповідниками дає підстави стверджувати інтерферентне походження переважної більшості виявлених відхилень. Інтерферентні явища, джерелом яких є (може бути) українська мова, в аналізованому матеріалі простежуємо в 74% випадків, напр. закінчення *-u* у знахідному відмінку однини іменників жіночого роду; закінчення *-am* у давальному відмінку множини іменників трьох родів; неособові форми іменників і залежних від них слів; синкретизм знахідного і родового відмінків множини нечоловічо-особових іменників-назв істот; аналітичні форми минулого часу, виражені особовим займенником і дієсловом без особових закінчень; лексичні особливості; звертання на кшталт *pan / pani + im'я* і т. ін. Підтвердженням висновків про інтерферентне походження значної частини виявлених відхилень є присутність тих самих типів помилок у мовленні українців, які вивчають польську мову як іноземну.

Низку тих самих, що й в аналізованому мовленні, відхилень від ужиткової і зразкової загальнопольської норми (8% матеріалу) простежуємо в узусі носіїв польської мови з Польщі, напр. форми знахідного відмінка у функції прямого додатка після дієслів, зокрема й ужитих із заперечною часткою *nie*, які вимагають родового, синтаксичні зв'язки числівників та ін.

Інші диференційні риси, які не мають інтерферентної основи і не трапляються в мовленні носіїв загальнопольської мови, становлять 15% матеріалу, напр. звертання до адресата за допомогою конструкції *pan / pani + im'я + дієслово у третій особі однини* або адресативних форм *pani nauczycielko, panie kelnerze* чи *panie księżu* до священнослужителя. В окремих випадках (3%) в мовленні поляків, що проживають на території Польщі, простежуються неінтерферентні за походженням особливості, напр. особові форми *rozumieć, umieć // rozumiać, umiać*; дублювання особового закінчення умовного способу дієслів.

Факт, що на деякі з-поміж тих самих, що виявлено в дисертації, граматичних і лексичних особливостей звертали увагу дослідники польської мови південно-східного пограниччя кінця XIX ст. – початку XX ст., дає підстави припускати, що окремі, диференційні на тлі загальнопольської мови, елементи свого мовлення молоді люди могли успадкувати від старшого покоління. Водночас на сьогодні такі мовні явища часто підтримує вплив української мови. Ідеться, зокрема, про особливості в іменній і вербальній словозміні – граматичний рід (чоловічий або жіночий) іменників на *-im*; нечоловічо-особові форми іменних

частин мови замість нормативних чоловічо-особових; закінчення *-at* у давальному відмінку множини іменників; аналітичні форми минулого часу. Серед синтаксичних відхилень від норми – прямий додаток у формі знахідного відмінка в заперечних конструкціях і прийменник *и* у поєднанні з іменником-особовою назвою. Характерною рисою лексичного складу досліджуваного варіанта польської мови кінця XIX – початку XX, як і XXI ст., є значний вплив української мови, що виявляється в формально-семантичних і словотвірних запозиченнях, семантичних кальках та лексико-семантичній сполучуваності слів.

На основі зіставлення зафіксованих особливостей з диференційними мовними явищами, описаними в працях сучасних дослідників польської мови інших регіонів України та північно-східного пограниччя, можемо стверджувати, що переважна більшість виявлених граматичних (морфологічних і синтаксичних), лексичних та етикетних відмінних рис є характерною загалом для носіїв південно-східного, а також північно-східного різновидів польської мови.

Мовно-комунікативні особливості польського мовлення молоді є здебільшого результатом польсько-українського мовного контакту, функціонування польської мови як мови національної меншини в домінантному іншомовному (україномовному) середовищі. Відхилення від нормативної польської мови виявляються в усіх різновидах компетенцій, розмежування яких доволі умовне, оскільки в кожному сформульованому мовцем висловлюванні виділені компетенції „перетинаються”. Особливості польського мовлення молоді, а отже, недостатній рівень сформованості відповідної компетенції, простежуємо передусім на рівні базової – мовної (граматичної, лексичної) компетенції, що певною мірою відображається й на інших компетенціях: соціолінгвістичній, соціокультурній, дискурсивній та прагматичній.

Перспективу подальших студій убачаємо в розширенні ареалу дослідження, створенні електронного корпусу відхилень від норми, характерних для мовлення носіїв польської мови різного віку. Виділені досі окремі типи відхилень від нормативної польської мови можуть бути предметом подальшого глибшого лінгвістичного аналізу. Запропоновану методологію дослідження комунікативної компетенції учнівської молоді можна поширити і на вивчення специфіки мовлення тих осіб, які опановують польську мову як іноземну.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У 22 ПУБЛІКАЦІЯХ:

у фахових наукових виданнях

1. Зелінська М. З. Мовна свідомість осіб польського походження, що навчаються в недільній школі м. Самбора / М. З. Зелінська // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. – Київ : ВПЦ „Київський університет”, 2010. – Вип. 12. – С. 66–77.

2. Зелінська М. З. Комунікативні невдачі в мовленні учнів польських суботньо-недільних шкіл / М. З. Зелінська // „Мова і культура”. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. V (141). – С. 89–96.

3. Зелінська М. Специфіка синтаксичних структур у мовленні молодого покоління носіїв польської мови Львівщини / Марія Зелінська // Київські полоністичні студії. – Київ : Університет „Україна”, 2011. – Т. XVIII. – С. 439–443.

4. Зелінська М. Лексичні особливості польського мовлення учнів суботньо-недільних шкіл Львівщини / Марія Зелінська // Проблеми слов'язнавства : зб. наук. праць. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 60. – С. 225–234.

5. Зелінська М. З. Мовленнєвий етикет молодих носіїв польської мови (на прикладі учнів суботньо-недільних шкіл Львівщини) / М. З. Зелінська // „Мова і культура”. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. V (151). – С. 168–173.

6. Зелінська М. З. Словотвірні особливості мовлення молодих носіїв польської мови в Західній Україні / М. З. Зелінська // Східнослов'янська філологія : зб. наук. праць. – Горлівка : Видавництво ГДППМ, 2012. – Вип. 22. Мовознавство. – С. 233–242.

7. Зелінська М. Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови у Львівській області (на прикладі м. Борислав) / Марія Зелінська // Проблеми слов'язнавства : зб. наук. праць. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – Вип. 61. – С. 137–148.

8. Зелінська М. З. Особливості сучасної мовної ситуації : використання польської мови в західних регіонах України / М. З. Зелінська // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. – Одеса–Чернівці : Букрек, 2015. – Вип. 19. – С. 278–288.

у закордонних наукових виданнях

9. Zielińska M. Nauczanie języka polskiego w polskich szkołach sobotnio-niedzielnych na Ukrainie / Maria Zielińska // Kształcenie językowe w dobie kultury masowej polisensorycznej / Pod red. U. Kopeć i Z. Sibigi. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010. – S. 173–181.

10. Zielińska M. Sytuacja socjolingwistyczna uczniów pochodzenia polskiego w obwodzie lwowskim (na podstawie badań ankietowych) / Maria Zielińska // Tożsamość na styku kultur / Pod red. I. Masojć i H. Sokołowskiej. – Vilnius : Edukologija, 2011. – Т. 2. – S. 551–564.

11. Zielińska M. Rola polszczyzny w życiu młodych użytkowników języka polskiego na Ukrainie Zachodniej / Maria Zielińska // Język. Komunikacja. Informacja. Polityka językowa w Europie Środkowo-Wschodniej / Pod red. I. Koutny i P. Nowaka. – Poznań : Wydawnictwo SORUS, 2011. – Т. 6. – S. 127–134.

12. Zielińska M. Tożsamość narodowościowa i językowa młodych osób polskiego pochodzenia w obwodzie lwowskim / Maria Zielińska // Актуальныя праблемы паланістыкі, 2010 : сб. навук. артыкулаў / Пад рэд. С. А. Важнік, А. А. Кожынава. – Мінск : „Медисонт”, 2011. – С. 87–92.

13. Zielińska M. Kompetencja językowa uczniów polskich szkół sobotnio-niedzielnych na Ukrainie Zachodniej / Maria Zielińska // Kresowe dziedzictwo. Studia nad językiem, historią i kulturą / Pod red. A. Burzyńskiej-Kamienieckiej, M. Misiak i J. Kamienieckiego. – Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2012. – S. 247–258.

14. Zielińska M. Sytuacje komunikacyjne a umiejętności tworzenia wypowiedzi przez młodych użytkowników języka polskiego na terenach Ukrainy Zachodniej / Maria Zielińska // Słowo. Studia językoznawcze. – 2012. – Nr 3. – S. 192–200.

15. Zielińska M. Język polski w pozaszkolnych placówkach oświatowych na Ukrainie / Maria Zielińska // Przeszłość i terażniejszość edukacji na Kresach. Zbiór studiów z języka i kultury / Pod red. A. Burzyńskiej-Kamienieckiej, M. Misiak i J. Kamienieckiego. – Wrocław : Wydawnictwo GAJT, 2013. – S. 155–169.

16. Zielińska M. Osobliwości fleksji werbalnej w polszczyźnie młodych osób pochodzenia polskiego na Ukrainie Zachodniej / Maria Zielińska // Polonistyka w Europie. Kierunki i perspektywy rozwoju / Pod red. G. Filip, J. Pasternskiej, M. Patro-Kucab. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. – S. 403–412.

17. Zielińska M. Odstępstwa od ogólnopolskiej normy składniowej w polszczyźnie młodzieży pochodzenia polskiego na Ukrainie Zachodniej / Maria Zielińska // Polonistyka wobec wyzwań współczesności. V Kongres Polonistyki Zagranicznej / Red. nauk. S. Gajda, I. Jokiel. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2014. – T. II. – S. 237–245.

18. Зелінська М. З. Орфоепічні особливості польського мовлення молоді в Західній Україні / М. З. Зелінська // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – Москва : МАКС Пресс, 2017. – Вып. 55. – С. 98–107.

в інших наукових виданнях

19. Зелінська М. Комунікативно орієнтоване навчання мови національної меншини в польських суботньо-недільних школах / Марія Зелінська // Мовне обличчя міста. Черкаси-2010 : матеріали науково-практичної конференції. – Черкаси : Чабаненко Ю., 2010. – С. 308–317.

20. Зелінська М. Словозмінні особливості польського мовлення учнів суботніх шкіл (на прикладі школи м. Борислав) / Марія Зелінська // Проблеми слов'янознавства : зб. наук. праць. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – Вип. 59. – С. 283.

21. Зелінська М. З. Комунікативна компетенція: методологія дослідження (на прикладі польськомовної молоді в Україні) / М. З. Зелінська // Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти : зб. матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 11 квітня 2014 року, Луцьк / Луцький національний технічний університет. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. – С. 207–210.

22. Зелінська М. Комунікативна компетенція польськомовної молоді західноукраїнських областей / Марія Зелінська // Польська мова та полоністика у Східній Європі : минуле і сучасність : зб. праць з нагоди десятиліття кафедри

польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка / За ред. І. Бундзи, Є. Ковалевського, А. Кравчук, О. Сливинського. – Київ : Фірма „ІНКОС”, 2015. – С. 107–117.

АНОТАЦІЯ

Зелінська М. З. Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.03 – слов'янські мови. – Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню польськомовної комунікативної компетенції молоді польського походження Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей сучасної України.

Проаналізовано поняття комунікативної компетенції і її складові, з'ясовано поняття комунікативної невдачі. Досліджено соціолінгвістичні передумови польського мовлення молоді. Виділено 8602 приклади відхилень від загальнопольської „зразкової” і „ужиткової” норми граматичного, лексичного характеру, а також у сфері мовленнєвого етикету і вивчено їхній вплив на успішність комунікації. Акцентовано ті особливості досліджуваного мовлення, які спричиняють комунікативні невдачі у спілкуванні з носіями польської мови з Польщі. З'ясовано, котрі із зафіксованих особливостей мовлення мають інтерферентне походження. Проаналізовано присутність аналогічних відхилень від норми в інших варіантах польської мови пограниччя.

Ключові слова: польська мова, польський периферійний діалект, загальнопольська норма, інтерференція, комунікативна компетенція, граматики, лексика, мовленнєвий етикет, комунікативна невдача, молодь, польське походження, білінгвізм, Західна Україна.

АННОТАЦИЯ

Зелинская М. З. Коммуникативная компетенция молодых носителей польского языка западных областей Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.03 – славянские языки. – Институт языкознания имени А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию польскоязычной коммуникативной компетенции молодежи польского происхождения во Львовской, Ивано-Франковской и Тернопольской областях современной Украины.

Проанализировано понятие коммуникативной компетенции и ее составляющие, уточнено понятие коммуникативной неудачи. Исследованы социолингвистические предпосылки польской речи молодежи. Представлено 8602 примера отклонений от общепольской „образцовой” и „разговорной” нормы грамматического и лексического характера. Проанализирована в этом отношении и сфера речевого этикета и описано влияние отклонений на

успешность коммуникации. Особый акцент был сделан на изучение свойств речи, которые вызывают коммуникативные неудачи в общении с носителями польского языка из Польши. Выявлены те особенности речи, которые имеют интерферирующее происхождение. Проанализировано присутствие аналогичных отклонений от нормы в других вариантах польского языка пограничья.

Ключевые слова: польский язык, польский периферийный диалект, общепольская норма, интерференция, коммуникативная компетенция, грамматика, лексика, речевой этикет, коммуникативная неудача, молодежь, польское происхождение, билингвизм, Западная Украина.

ABSTRACT

Zelinska M. Z. The Communicative Competence of Young Polish Speakers of the Western Regions of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in Philology (PhD), speciality 10.02.03 – Slavic languages. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the Polish-speaking communicative competence of young Polish speakers of Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil regions of modern Ukraine who declare their Polish origin. The work is guided by the principles of systemic and structural, as well as functional and communicative paradigms and is based on oral and written statements collected by the method of field investigation and that do not correspond to the Polish general „exemplary” and „consumer” norms. About 30,000 statements, formulated in various communicative situations within and outside the local Polish community, have been analyzed.

Among the studied 8,602 units – deviations from the general Polish norm of grammatical and lexical character and in the field of speech etiquette – the specificity of grammatical forms has been singled out in 4,100 units: 46% are peculiarities of realization of nominal grammatical categories (categories of gender, number and case), 28% – of verbal categories (categories of person, mood and tense), 26% of the material are syntactic deviations from the norm (government relations, syntactic connections of numerals, predicative expression, word order in the sentence, syntactic calques). The peculiarities of vocabulary and speech etiquette are represented by 4,502 units: 34,5% – at the level of vocabulary (formal semantic and word-formative borrowings, semantic calques, differences in lexical-semantic connection between words), 65,5% – in the field of speech etiquette (address to the addressee, introduction, greetings and wishes, compassion, request, suggestion and rejection of a suggestion).

It is established that the overwhelming majority (74%) of the shown differential elements of the Polish speech of the youth does not influence the success of communication. The rest (26%) of the studied units have certain features that can negatively affect the perlocution. It was traced which of the distinctive features of the youth’s speech have a longer tradition (from the end of the 19th century or the

beginning of the 20th century) in the territory of the south-eastern border, and which of them are marked by modern interference influence. The rotational use of different language codes (in our case, congenial Ukrainian and Polish ones) causes the transfer of language and communicative phenomena from one language to another, therefore, in the investigated Polish speech there are units that are not inherent to the general Polish language. The comparison of the recorded differential language units with Ukrainian (or Russian) equivalents gives grounds for the majority (74%) of cases to assert their interference origin. A small part of the interference phenomena (8%) is characteristic simultaneously of the non-normative usual speech of the Poles in Poland. It is found out that 15% of the specific language and communicative features of the studied speech have no interferential basis. Solitary (3%) language phenomena that are different against a background of the general Polish language and are not the result of the interference factor, can also be traced in the speech of Polish speakers living in Poland.

The recorded features are compared with the differential, in comparison with the normative Polish language, language phenomena of the Polish speech of residents of other regions of Ukraine and it was found out that the individual analyzed grammatical (morphological and syntactic), lexical as well as speech etiquette traits are generally characteristic of the modern south-eastern variant of the Polish peripheral dialect. An additional confirmation of the conclusions about the interference origin of a large part of the recorded deviations from the general Polish language is the presence of similar mistakes in the language of the Ukrainians who study Polish as a foreign language. The dissertation also presents a wider range of the functioning of the analyzed phenomena – against the background of the north-eastern version of the Polish language: it is researched which of the deviations from the general Polish language (in the realization of nominal and verbal grammatical categories, syntactic constructions, at the level of vocabulary and speech etiquette) are inherent to the speech of the Polish speakers of the whole eastern border.

The distinguished elements of the young Polish speakers' speech, which differ from the general norm of the Polish language, testify about insufficient level of their communicative competence formation, that can be traced at the level of all its interconnected constituent competences. The peculiarities of the youth's Polish speech are traced primarily at the level of basic – linguistic (grammatical, lexical) competence that, to a certain extent, is also reflected in other competences: sociolinguistic, sociocultural, discursive, pragmatic.

Key words: the Polish language, Polish peripheral dialect, general Polish norm, interference, communicative competence, grammar, vocabulary, speech etiquette, communicative failure, youth, Polish origin, bilingualism, Western Ukraine.

Підписано до друку 04.04.2018 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,16. Зам. № 494
Наклад 100 примірників

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПІСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.

E-mail: posvitdruk@gmail.com